

ZAKAJ SE JE UŽIVANJE ALKOHOLNIH PIJAČ V ITALIJI MED LETOMA 1970 IN 2005 ZMANJŠALO

UVOD

Različne kulture imajo različen odnos do alkoholnih pijač in psihoaktivnih snovi. O tem priča že nasprotje med južno in severno Evropo. Južna Evropa velja za kulturo, ki je bolj strpna do uživanja alkohola (Italija je ena izmed njenih najpomembnejših predstavnic), severna Evropa pa za kulturo, ki je manj strpna do uživanja alkohola (Room 1992, Prina 1993).

V zadnjih nekaj desetletjih pa se vzorci pitja v južnoevropskih družbah spreminjajo, saj opažamo strm padec v uživanju alkoholnih pijač, zlasti vina. To je, vsaj v Franciji, mogoče pripisati kulturnim spremembam, ki večinoma vplivajo na srednji razred (Pyörälä 1990, Sulkunen 1989). Te spremembe potekajo vzporedno s povečevanjem količin pitja v severnoevropskih državah in so del širših sprememb v vzorcih uživanja alkohola, saj vključujejo vse evropske države, pojasnimo pa jih lahko kot posledico »modernizacije« (Sulkunen 1989) ali procesov globalizacije.

V zadnjih nekaj desetletjih se spremembe dogajajo tudi v Italiji. Predvsem je bilo

opaziti veliko zmanjšanje uživanja alkoholnih pijač. V zadnjih 30 letih je prav Italija med vsemi evropskimi državami doživela največje zmanjšanje uživanja alkohola: poraba čistega alkohola, ki je leta 1970 znašala 15,9 litrov na osebo, se je leta 2005 zmanjšala na 6,9 litrov na osebo (preglednica 1). Ta trend lahko pripišemo predvsem velikemu zmanjšanju porabe vina (zmanjšala se je za več kot polovico, saj se je med letoma 1970 in 2005 s 113,7 litrov na leto na osebo zmanjšala na samo 45,7 litrov na osebo). Zmanjšanja ni nadomestila uporaba piva, čeprav se je med letoma 1970 in 2005 s 11,3 litrov na osebo povečala na 29,7 litrov na osebo. Te podatke potrjujejo številni nacionalni in mednarodni viri, čeprav jih niso zbirali enovito in niso zmeraj pokrivali celotnega preučevanega obdobja (Osservatorio Permanente sui Giovani e Alcool 2001, Productschap voor Gedistilleerde Dranken 2004, Allamani *et al.* 2007).

Sočasno z zmanjševanjem porabe alkoholnih pijač se je postopoma spreminjal tudi način uživanja alkohola. Zato se pogosto postavlja vprašanje, ali in koliko je ta trend povzročil, da se Italija uvršča med severnoevropske modele uživanja alkohola; to je zlasti opazno pri mlajših generacijah (Järvinen, Room 2007). Ker so hranilne in prehranske vrednosti manjše, nam številni zgledi kažejo, da se praksa uživanja alkoholnih pijač iz družabnih in psihotropnih razlogov povečuje. Zato bi bilo zanimivo ugotoviti, kateri pojavi so v Italiji povzročili tako občutno spremembo v razmerju med posameznikom in uporabo alkoholnih pijač, zlasti vina.

Takšnega zmanjšanja ne moremo pripisati zgolj učinkovitim preventivnim in nadzornim politikam ali obsežnemu izvajanju zdravstveno-izobraževalnih programov. Prvi znaki politične zaskrbljenosti glede tvegane uporabe alkohola so se pojavili leta 1988. Takrat je začel veljati vladni zakon, ki je določil najvišjo dovoljeno mejo koncentracije alkohola v krvi na 0,8 g/l za voznike vozil. Sledil je sprejem drugih nacionalnih in regionalnih zakonov, med njimi odloka, ki ga je leta 1993 izdal minister za zdravje in je obravnaval smernice

Preglednica 1: Letna poraba alkoholnih pijač na osebo. Italija 1861–2005

LETA	VINO V LITRIH	PIVO V LITRIH	ŽGANE PIJAČE V LITRIH. ČISTI ALKOHOL	ALKOHOL SKUPAJ V LITRIH. ČISTI ALKOHOL
1861–1870	83,9	0,2	0,4	10,5
1871–1880	90,4	0,4	0,4	11,3
1881–1890	95,4	0,7	0,8	12,3
1891–1900	89,2	0,5	0,6	11,3
1901–1910	119,6	1,1	0,5	14,9
1911–1920	112,1	2	0,5	14,0
1921–1930	112,7	3,3	0,6	14,3
1931–1940	88,2	1,3	0,2	10,8
1941–1950	74,8	1,7	0,4	9,4
1951–1960	100,6	3,7	0,9	13,1
1961	108,2	6,1	1,2	14,4
1965	110,1	8,6	1,4	15,0
1970	113,7	11,3	1,8	15,9
1975	104	12,8	1,8	14,8
1980	92,9	16,7	1,9	13,7
1985	75	21,9	1,3	11,2
1990	62,5	25,1	1	9,5
1995	55,7	25,4	0,8	9,2
2002	51,0	28,2	0,4	7,4
2005	45,7	29,7	0,9	6,9

Vir: Cottino, Morgan 1985, Osservatorio Permanente sui Giovani e l'Alcool 2001, Productshap Voor Gedistillerde Dranken 2004.

za preventivo in zdravljenje alkoholizma. Marca 2001 je bil sprejet tudi okvirni nacionalni zakon.

Skupine za samopomoč in vzajemno pomoč ter centri za alkoholizem so se začeli širiti sredi osemdesetih let. Redki preventivni ukrepi, ki jih je takrat (to velja še danes) v Italiji podpirala Svetovna zdravstvena organizacija (WHO), so se pojavili v devetdesetih letih in so bili omejeni zgolj na določena področja; to prav tako velja še danes (Allamani *et al.* 2004).

Preventivni ukrepi in alkoholne politike sami po sebi niso povzročili zmanjšanja uživanja alkohola, čeprav so pripomogli k razvijanju javne ozaveščenosti glede problemov in tveganj, povezanih s čezmerno uporabo. Kaže, da je ozaveščenost v resnici del splošnih kulturnih sprememb, ki se dogajajo v kratko-, srednje- in dolgoročnih obdobjih.

Trenutno na ravni Evropske unije razpravljajo o tem, da bi številna področja politik vsake posamezne države članice poenotili. To vključuje tudi vprašanja, povezana z

uživanjem alkohola, ki obsegajo gospodarske vidike ter skrb za zagotavljanje zdravja in javnega reda in miru.

V tem pogledu se položaj Italije (in položaj v drugih sredozemskih regijah Evrope) zdi zanimiv in hkrati paradoksalen: kako se je poraba alkohola lahko zmanjšala, če pa je bilo le malo učinkovitih preventivnih in nadzornih ukrepov, medtem ko se uživanje alkohola v istem obdobju povečuje v »prohibicionističnih« severnoevropskih državah, v katerih so se marsikateri ukrepi dobro uveljavili (Allamani 2002, Simpura 1999, Leifman 2001)?

Nekateri avtorji (Simpura, Karlsson 2001, Sulkunen 1988) menijo, da »samoregulativni« mehanizmi v južnoevropskih kulturah pitja omogočajo »naravno« razmerje med uživanjem alkoholnih pijač in novimi zahtevami, ki jih prinašajo družbene spremembe.

V Italiji doslej še ni bila opravljena raziskava, ki bi odgovorila na taka vprašanja, tudi italijanske študije o uporabi alkohola so redke. Delno je tako zaradi kulturne prevlade

nekaterih držav, ki svoj vpliv izražajo tudi pri obravnavi problemov, povezanih z uživanjem alkohola. Takšna stališča v aktualni medicinski in sociološki literaturi izražajo skandinavski, angleški in ameriški avtorji. Opravili so izčrpne raziskave o učinkih uživanja alkohola in drugih snovi ter opisali številne analize in kritične ugotovitve. Zato Svetovna zdravstvena organizacija (njeno stališče je prevladujoče znanstveno stališče) pri pripravi priporočil izraža koncepte, utemeljene v severnih državah, ko omenja evropske situacije, povezane z uživanjem alkohola.

CILJI ŠTUDIJE IN OBLIKA RAZISKAVE

Zakaj so Italijani že v zgodnjih sedemdesetih letih začeli uživati manj vina, čeprav ni bilo politik nadzora nad uporabo alkohola, in so količino vnosa zmanjšali ter tako dosegli zmanjšanje porabe alkohola, kar navsezadnje priporočajo mednarodna telesa za promocijo zdravja?

Na to vprašanje smo poskušali odgovoriti s hipotezami, ki doslej še niso bile preverjene, čeprav strokovnjaki s področja uživanja alkohola o njih že dolgo razpravljajo. Do izčrpnega odgovora se nismo dokopali zlahka. Napredovati smo morali postopoma, korak za korakom, in pri tem uporabili različne metodologije. Najprej smo z zbiranjem kvantitativnih podatkov opisali spremembe v uživanju alkohola v Italiji od leta 1970 in jim poiskali ustrezne pokazatelje, ki opisujejo uživanje hrane v Italiji in spremembe v življenjskem slogu. Potem smo poiskali potencialne mehanizme generiranja sprememb (Barbera 2004). Ti so ponazarjali spremembe na individualni ravni. Med preučevanjem smo si pomagali s kvalitativno metodo; raziskali in opredelili smo povezave med spremembami, ki so se zgodile v posameznikovem razmišljanju in življenju, ter zmanjšanjem uživanja alkohola.

Raziskavo lahko razdelimo na dva dela. Prvi del je kvantitativen in rekonstruira vzorce uživanja alkohola v Italiji v obdobju od konca druge svetovne vojne do danes. Primerjali

smo podatke iz različnih virov in jih razvrstili glede na sociodemografske in geografske spremenljivke ter vrste užvanih alkoholnih pijač. Najpomembnejši viri, ki smo jih uporabili, so bili: ISTAT (Italijanski zavod za statistiko), ta letno zbira podatke o prehranjevalnih navadah in navadah uživanja alkoholnih pijač v italijanskih družinah ter opisuje njihov življenjski slog; občasne ankete o uporabi zdravstvenih storitev; raziskave trga; ankete, ki jih izvaja Eurostat; in *ad hoc* študije, ki so bile izpeljane na nacionalni in lokalni ravni. Na podoben način smo zbrali in analizirali kvantitativne podatke o številnih pokazateljih sprememb v življenjskem slogu. Nato smo zbrane podatke primerjali s kronološkim razvojem uživanja alkoholnih pijač, da bi opredelili tiste razmere, ki so botrovale spremembam na tem področju.

V drugem delu raziskave so predstavljeni izsledki 120 polstrukturiranih intervjujev, opravljenih na vzorcu ljudi, ki so te spremembe doživeli. Intervjuje smo opravili v štirih italijanskih makro regijah (severozahod, severovzhod, osrednji del in jug). Vzorci biografskih lastnosti udeležencev v raziskavi in njihova opredelitev do uživanja alkohola so nam omogočili, da smo podrobno raziskali spremembe v odnosu do uporabe alkohola in preučili, kako se je spreminjal pomen, ki so ga pripisovali tem spremembam. Z izbiro posameznikov iz različnih starostnih skupin smo spremljali povezavo med tako imenovanimi *generacijskimi mehanizmi*, ki so povzročili zmanjšanje uporabe alkohola, in spreminjajočim se življenjskim slogom.

Oblikovali smo dve ciljni skupini in opravili intervjuje v navzočnosti strokovnih izvedencev s področja, da bi lažje razumeli podatke, ki smo jih zbrali v prvem delu raziskave, in izsledke posameznih intervjujev. Z združevanjem analize kvantitativnih podatkov s kvalitativnim pristopom smo »uredili« veliko število dostopnih podatkov. Z uporabo *celostnega* pristopa smo lahko učinkoviteje analizirali kompleksen odnos med posameznikom in uživanjem alkohola, saj v primerjavi s pristopom, ki temelji na vzročni zvezi, bolj upošteva procese in motivacije.

PRVE UGOTOVITVE

Zmanjšanje uživanja alkohola in družbena sprememba

Ko smo opisali časovne trende uživanja alkohola v Italiji, opredelili osebne profile uživalcev in dejavnike, ki vplivajo na uporabo alkohola, smo sklepali, da so padajočo krivuljo uporabe vina ob koncu šestdesetih let povzročili tile dejavniki:

- ekonomski in tržni dejavniki (cena vina, kupna moč družine, trg);
- demografsko povečanje tistega dela populacije, ki ne pije oz. pije manj (zlasti starejši ljudje);
- spremembe v prehranjevalnih navadah;
- prehod od ruralnega življenjskega sloga k urbanemu; množična urbanizacija;
- spremembe v strukturi zaposlovanja z občutnim zmanjšanjem kmetijskega sektorja in fizičnih del ter povečanjem storitvenega sektorja;
- spremembe v vlogi žensk;
- preobrazbe družinske strukture in teženj potrošnikov;
- obsežno promoviranje zdravega načina življenja.

Kadarkoli je bilo mogoče, smo zapisali podatke, ki opredeljujejo uživanje vina ter soodvisnost uživanja vina in časovnih trendov tistih spremenljivk, ki so bile pomembne za naše hipoteze, ob hkratnem upoštevanju analize prvotnih arhivskih gradiv. Največja težava takšnega raziskovanja je v tem, da je s statističnimi programi nemogoče analizirati podatke pred letom 1970, saj nam za obdobje, ki pomeni prelomnico na krivulji uporabe vina, podatki niso bili dosegljivi. Kljub določenim zadržkom lahko na podlagi raziskave sklenemo:

1. Trendi uživanja vina in drugih alkoholnih pijač v Italiji so se skladali z mednarodnimi trendi v smeri proti konvergenci porabe alkoholnih pijač, ki jo opredelujeta zmanjšano uživanje tradicionalnih in povečana uporaba novih pijač, zlasti med mlajšimi generacijami; te namesto vina raje pijejo druge vrste alkohola. Enakemu vzorcu smo bili priče tudi v Italiji. Tu je splošna konvergenca ravni porabe alkoholnih pijač v različnih regijah države spodbudila tudi hudo zmanjšanje uživanja

vina v tistih regijah, kjer je bila takšna uporaba zgodovinsko večja. Kljub temu je vino ostalo najbolj priljubljena alkoholna pijača v Italiji in pomeni 70 % celotne porabe alkoholnih pijač.

2. Glede na naše analize posameznih podatkov ISTAT-a od devetdesetih let (od zadnjega dela padajoče krivulje porabe vina) zmanjšanje uživanja alkoholnih pijač ni bilo enotno v vseh kategorijah pitja. Naše analize so pravzaprav pokazale zmanjšanje števila tistih, ki alkohola ne uživajo, povečanje zmernih pivcev in povečanje števila novih uporabnikov alkoholnih pijač, zlasti mladih in žensk. Zato je zmanjšanje mogoče pripisati predvsem zmanjšanju čezmernih uporabnikov alkohola (več kot pol litra na dan) med odraslo moško populacijo, torej kategorijo, ki je navadno najmočnejše zastopala delež povprečne porabe alkohola.
3. Na podlagi teh podatkov lahko sklepamo, da se je v italijanski populaciji razvil samoregulativni mehanizem, ki jasno zavrača »prohibicionistične« pristope (ti v Italiji nikoli niso bili predmet kulturnih in političnih razprav) in kaže naravnost k zmernemu uživanju alkohola. Kljub temu nismo mogli potrditi, ne s strokovno literaturo ne s posrednimi podatki, da se je takšen trend pojavil že na začetku sedemdesetih let. Če bi to držalo, bi premik krivulje navzdol deloma lahko pripisali kolektivnim samonadzornim mehanizmom, ki so bili dotlej popolnoma neraziskani, saj smo njihov obstoj predvideli šele v obdobju od devetdesetih let.
4. *Ad hoc* študije so potrdile, da je profil največjega porabnika vina v Italiji tesno povezan z ruralno tradicijo: vino je bilo del prehrane in značilen proizvod italijanske regionalne kulturne tradicije. Ker uživanje vina ni veljalo za tvegano pitje alkohola, so ga povezovali s pozitivnimi vrednotami prehranjevanja in druženja. Zato ni bilo nobenih razlogov, da bi se vinu odpovedali med obroki. To tradicijo je večji del populacije začel opuščati zaradi preseljevanja s podeželja v mesto. To je vplivalo tudi na delež splošne porabe vina.
5. Poraba vina se je v petdesetih in šestdesetih letih povečevala hkrati s povečanjem kupne

- moči Italijanov. Zato ni presenetljivo, da so v letih po obdobju pomanjkanja med drugim bolj povpraševali tudi po večjih količinah vina: po pijači, ki je bila dosegljiva po zmerni ceni glede na višino prihodkov, značilno za tisti čas. Ob koncu šestdesetih let, ko so bili stroški za živila najvišji, je delež zaužitih kalorij na osebo ustrezal predvidenemu nujnemu vnosu kalorij glede na prevladujoče značilne poklice ali ga celo presegal. Takrat so se namesto prihodka in kupne moči, cen in tržnih razmer pojavili drugi dejavniki, ki so povzročili zmanjšanje povpraševanja po vinu.
6. Analiza časovnih trendov uživanja hrane in pijače na posameznih geografskih območjih med letoma 1973 in 1996, ki smo jo opravili na podlagi kvantitativnih podatkov ISTAT-a, je potrdila mnenje, da je zmanjšanje uporabe vina spremljalo tudi zmanjšanje uživanja tradicionalnih jedi ruralne kulture, med njimi kruha, testenin, zelenjave, riža in suhih rib. To kaže, da je vino veljalo za pijačo, povezano z ruralnim življenjskim slogom, s slogom, ki spominja na izkušnjo revščine in pomanjkanja hrane. Nasprotno pa se je začel povečevati trend uživanja mesa, živila, ki tradicionalno ni bilo del prehrane kmetov.
 7. V sedemdesetih letih je povečevanje povpraševanja po kakovostnih izdelkih (ki jih odlikujeta okus in neoporečnost) nadomestilo predhodno povpraševanje po večjih količinah, čeprav se je okrepilo šele v osemdesetih in devetdesetih letih. V tem obdobju se je zaradi odločitev, sprejetih na ravni Evropske skupnosti, ki je bila bolj naklonjena razvoju kakovostnih izdelkov kot povečevanju proizvodnih količin, razmahnila tudi pridelava vina z geografskim poreklom ter vina z zaščitenim geografskim poreklom. Čeprav se zdi, da ta dejavnik pojasnjuje zadnji del krivulje, ki označuje porabo vina v času, pa kaže, da sprememb, ki smo jih opazili na začetku sedemdesetih let, vendarle ne more utemeljiti.
 8. Domnevali smo, da je s spremembami v starostni strukturi italijanske populacije mogoče pojasniti splošno zmanjšanje porabe vina v obdobju 1970–2000. Toda ocena predvidenih in resničnih sprememb med splošno populacijo je ob hkratnem upoštevanju raznovrstnih deležev starostne skupine med letoma 1969 in 1999 pokazala, da te spremembe niso vplivale na trend zmanjševanja porabe alkohola.
 9. Na trende uživanja alkohola so vplivale nekatere velike spremembe v italijanski družbi, ki so se zgodile v obdobju po petdesetih letih. Najpomembnejše so:
 - Preseljevanje s podeželja v mesta ter gospodarski razcvet, ki ga je spremljalo povečanje kupne moči, sta Italijane spodbudila, da so začeli kupovati hrano in obleko, pozneje tudi druge dobrine. Te dobrine so simbolizirale nov družbeni položaj, saj so Italijani hoteli »pozabiti« na vse tisto, kar je spominjalo na ruralno življenje. Te spremembe so vplivale tudi na uživanje vina, ki je poleg kruha in drugih živil veljalo za ruralno ikono.
 - Zaposlovanje v industriji in storitvenem sektorju je od začetka šestdesetih let zahtevalo manjšo porabo kalorij in večjo psihično zbranost v primerjavi s fizičnimi kmečkimi opravili, ki jih je spremljalo uživanje vina med odmori in obroki.
 - Sprememba vloge žensk in njihov vstop na trg delovne sile sta opazno vplivala na vodenje gospodinjstva, zlasti na pripravo obrokov: ženske so imele doma manj časa, saj so večji del dneva preživela drugje. Posledica tega je bilo destrukuiranje obrokov; tradicionalno povezavo med uživanjem vina in kosilom je oslabilo še bolj kot povezavo med uživanjem vina in večerjo.
 - Večja socialna mobilnost je spodbudila prevzemanje novih standardov uživanja alkohola in življenjskega sloga ter povzročila zavračanje običajnih, vsakdanjih navad, ki so postale banalne.
 - Boljše življenjske razmere so spodbudile povpraševanje po izdelkih, dobrinah in storitvah, ki kažejo naravnost k zdravemu načinu življenja, saj se zdi, da sta fizično zdravje in osebna nega v osemdesetih in devetdesetih letih postala ključna dejavnika trenda hedonizma.
- Raziskava je pokazala, da se je krivulja porabe vina med petdesetimi in devetdesetimi

leti ujemala s sočasnimi spremembami, ki so potekale na nacionalni ravni in za katere je značilna konvergenca uživanja. Potek krivulje (graf 1) lahko v obdobju *dvigovanja* pojasnimo s prihodki in cenovnimi mehanizmi, v obdobju *spuščanja* pa z več različnimi dejavniki. Čeprav so se nekateri izmed njih (urbanizacija, delo v tovarnah in storitvenem sektorju) pospešeno razvijali v obdobju povečevanja porabe alkohola, pa so hkrati povzročili tudi zmanjševanje. Poleg tega so vplivali na vzorce celotne porabe v sedemdesetih letih in na uveljavljanje novega življenjskega sloga, ki so ga vsilile spremembe. Ti dejavniki so torej določili potek prve faze po obratu trenda.

Pojavili so se tudi drugi dejavniki (socialna mobilnost, redefiniranje preživljanja prostega časa, spremembe v strukturi družine in vlogi žensk, destrukuiranje obrokov, osebna nega, ozaveščenost o zdravem načinu življenja) in se množično uveljavili v osemdesetih in devetdesetih letih. Ker se je spuščanje krivulje nadaljevalo, lahko potrdimo, da so bili ti dejavniki pomembni pri ohranjanju zmanjševanja uživanja vina, čeprav niso bili ključni. Povedano drugače, spodbujali so in deloma okrepili trend, ki se je začel že desetletje prej.

Kako in zakaj se je to zgodilo, je postalo bolj razumljivo, šele ko smo povprašali akterje, udeležene v spremembah. Z uspešno rekonstrukcijo njihovih izkušenj in načinov

doživljanja omenjenih procesov smo lahko zajeli tudi kvalitativni vidik raziskave.

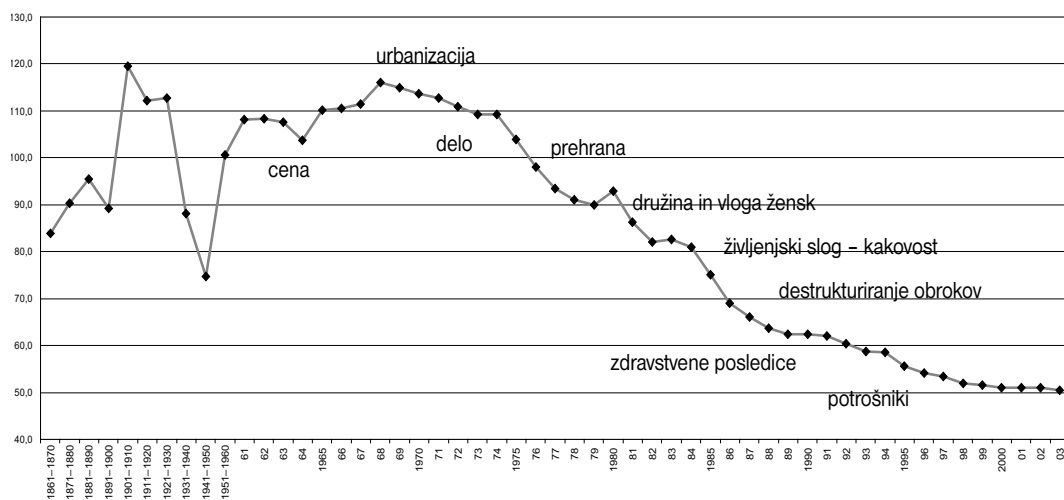
Življenjske izkušnje in spremembe v modelih uživanja alkohola in vrednotah

S kvalitativnim delom raziskave smo hoteli preučiti socialne mehanizme, ki so uravnavali vpliv prehodnih obdobij na življenjski potek sodelujočih. To nam je omogočilo, da smo z mikrosociološkega vidika osvetlili tiste dejavnike, ki so v zadnjih 30 letih spremljali občutno zmanjšanje porabe alkohola v italijanski družbi.

Izbrali smo sociološki pristop »življenjskega toka« (Neve *et al.* 2000, Paradis *et al.* 1999). Upoštevali smo tista prehodna obdobja, ki so bila značilna za življenja posameznikov in so njihove biografije opredelila kot dinamičen proces, sestavljen iz mnogoterih soodvisnih karier, ki so se sčasoma oblikovale.

Iz drugih študij (Silbereisen *et al.* 1996, Fillmore 1988) vemo, da se v življenju posameznika krajši, situacije in čas, ko uživa alkohol, spreminjajo. Spremenili so se ljudje, ki uživajo alkohol, spremenili sta se pogostost in količina uživanja. Spremenil se je pomen, ki ga pripisujemo uživanju alkohola, prav tako pa tudi delovanje alkohola kot substance. Poleg tega so spremembe v vzorcih pitja povezane

Graf 1: Trendi uživanja alkohola in možne razlage

s spremembami statusa oziroma z delovno kariero (aktivni delavec, kratkotrajno nezaposlen, dolgotrajno nezaposlen, upokojena oseba) oziroma družinskim in zakonskim statusom (samski, poročen, roditelj, razvezan, ovdoveli).

V našem primeru smo posameznikovo izkušnjo z alkoholom konceptualizirali kot krivuljo (Olagnero, Saraceno 1993, Olagnero 2005) ali kot kariero, sestavljeno iz zaporedja obdobj; vsako od njih opredeljuje značilen življenjski slog: mladostniškemu slogu uživanja alkohola, v katerem prevladujeta druženje in pretiravanje, sledi obdobje odraslosti, v katerem prevladujejo prehranjevanje in družabni dogodki.

Seveda pa vsa prehodna obdobja niso bila ista. Ko smo poskusili ponazoriti kariero uživanja udeležencev v raziskavi, smo prepoznali tri poglavne modele:

- Model *neprekinjene kariere uživanja alkohola*: sčasoma se je uporaba alkohola povečala (v mladostniških primerih se je to zgodilo v obdobju mladosti) in se večji del življenja ni spreminjala, vse do obdobja starosti, ko se je uživanje alkohola zmanjšalo.
- Model *kariere, ki jo opredeljuje eno obdobje čezmernega uživanja*: uporaba alkohola se je povečevala, dokler ni dosegla vrhunca, ki ga opredeljuje obdobje izrazitega uživanja (in ustreza mladostniškemu obdobju življenja), nato se je v zrelem obdobju zmanjšala in se ustalila na nizki stopnji.
- Model *kariere z več vrhunci čezmernega uživanja*: uporaba alkohola se je čez leto spreminjala, zanjo so bila značilna različna obdobja, v katerih je bilo uživanje alkohola precejšnje.

Toda s katerimi socialnimi mehanizmi lahko pojasnimo te spremembe? Analize dostopnega gradiva so pokazale, da spremembe v posameznikovem statusu ne morejo pojasniti sprememb v vzorcih uživanja. Socialni mehanizmi so bili namreč odvisni od pomena, ki ga je posameznik pripisoval prehodu iz ene vloge v drugo, osebnemu udejstvovanju in sprejemanju pričakovanj, ki spremljajo posamezne vloge, konec koncev pa tudi značilnostim socialnih odnosov, ki so bili povezani s spremembo njihovega statusa.

Pri prevajanju kvalitativnih dejavnikov v splošne trende lahko poudarimo tole.

Na podlagi ugotovitev iz intervjujev lahko potrdimo, da zmanjšanja uživanja vina ne moremo pojasniti z zmanjšanjem priljubljenosti vina med uporabniki. Odločilni dejavnik je bilo zmanjšanje pogostosti in količin, zlasti v povezavi z uporabo vina v času kosila. Izboljšanje kakovosti zaužitega vina je torej povzročilo zmanjšanje zaužite količine.

Kraji, situacije in akterji, povezani z uporabo alkohola, so se spremenili. Uživanje vina doma v času obrokov (zlasti pri večerji) skupaj s partnerjem ali sorodniki je še vedno veljalo za običajno, manj običajno pa je bilo pitje v barih s prijatelji ali med delovnim časom. Pitje je bilo običajno v ritualiziranih in standardiziranih kontekstih, denimo v restavracijah, na zabavah ali ob posebnih priložnostih: v vseh tistih situacijah, v katerih je bil socialni nadzor po navadi večji in so bile občasne zlorabe sicer dopustne, vendar omejevale. V takih kontekstih se je ločevanje namembnosti, ki je bilo nekdanj značilno za uživanje alkohola v sredozemskih kulturah, zmanjšalo. Uporaba vina med obroki je na splošno ohranila osrednjo vlogo, pitje piva za potešitev žeje in ob družabnih dogodkih se je ustalilo, uporaba alkohola z namenom popivanja pa je začela izgubljati pomen. Zato so se zmanjšale tudi zlorabe alkohola.

Zdi se, da sta obe preučevani skupini (eno so sestavljali 40–45-letni moški; drugo 65–70-letni moški) opredeljevala dva različna načina uživanja alkohola: starejša skupina je ohranila isti model pitja – značilen za sredozemsko okolje – ki ga povezujemo z vinom, manj s pivom, s prehranjevalno in družabno, le redko čezmerno uporabo. Količina zaužitega alkohola se je v zadnjih nekaj letih zmanjšala, ker so člani te skupine manj pili čez dan, v zunanjem okolju, denimo v baru ali službi, s prijatelji in drugimi akterji. Nasprotno pa so več pili doma, čeprav so hkrati bolj skrbeli zase in postajali bolj ozaveščeni o zdravem načinu življenja. V mlajši skupini je zmanjšanje uživanja alkohola povezano s spremembo načinov pitja. Vzorci uporabe alkohola, v katerih so prevladovali

pivo in selektivna uporaba žganih pijač, družabna in čezmerna uporaba ter pogosta obdobja intenzivnega uživanja alkohola s prijatelji zunaj družinskega kroga, so se preobrazili v značilno prehranjevalno sredozemsko uporabo. Ta sprememba je popolnoma sovpadla s spremembo v starejši skupini. Tako je danes za obe skupini značilen podoben način pitja. Po prvem obdobju, v katerem so alkohol uporabljali po vzorcu, ki je značilen za »kulture, ki so manj strpne do uživanja alkohola«, se zdi, da so štiridesetletni moški prevzeli vzorec, kakršen je bil značilen za njihove očete, vrnili so se k tisti kulturi pitja, ki so jo spoznavali, ko so bili mladi. Kaže, da obdobje uživanja alkohola z namenom popivanja v tej skupini ni bilo trajno.

Razlike, ki smo jih opazili med člani obeh skupin, lahko delno pojasnimo tako, da se opremo na strukturne spremembe v italijanskem načinu prehranjevanja. V sedemdesetih letih se je razvoj množičnega potrošništva in poenotenja načinov uživanja hrane in alkohola zaradi velike raznolikosti dostopnih dobrin uskladil z razvojem naraščajoče diferenciacije, in sicer zaradi najrazličnejših dobrin, med katerimi so lahko izbirali. Intervjuvanci iz mlajše skupine – ti so v sedemdesetih letih postali mladostniki – so bili podvrženi novim modelom uživanja alkohola (uživanje piva in žganih pijač ob prostem času; namen uživanja je opijanje), čeprav so odrasli ob tradicionalnem modelu. Večina od njih je vsakdanjo uporabo alkohola opustila: njihovo kariero uživanja so opredeljevali posamezni prehodi v življenjskem toku (vstop v svet dela, poroka, rojstvo otroka), ki so povzročili, da so prevzeli bolj tradicionalen način pitja (ta je sicer zelo podoben načinom uživanja alkohola njihovih staršev).

Bolj poglobljen pregled intervjujev in resničnih izkušenj pa je razkril, kako so situacijski mehanizmi, ki so oblikovali socialne in kulturne kontekste, v katerih so živeli intervjuvanci obeh starostnih skupin, vplivali na potek dogajanja. Raziskava je potrdila izsledke iz prvega dela študije, ki je rekonstruirala pglavne družbene spremembe in pokazala štiri stvari:

- Razvoj industrijskih procesov in storitvene industrije v italijanski zaposlitveni strukturi

je povzročil velike spremembe v organizaciji dela. Spremenil je kontekste, čas in ritem proizvodnje; zahteva po večji učinkovitosti in produktivnosti ter drugačno organiziranje časa (delo, prosti čas) v dnevu so redefinirali življenjski slog delavcev in vplivali na slog porabe, posledica tega pa je bilo zmanjšanje pomena alkohola v vsakdanjem življenju.

- Uživanje alkohola se je zmanjšalo, ko se je začel proces modernizacije potrošnika, ki je vključeval predvsem člane mlajše starostne skupine, saj so bili nosilci napredka, inovacij in integracij tradicionalnih modelov uporabe. Hkrati pa so se, ker so se naučili pravil tradicionalnega uživanja alkohola, ki so jih prevzeli v okviru primarnih družin, znali spopasti z določenimi prehodi (sprememba statusa) v toku življenja, znali so temu ustrezno prilagoditi način uporabe alkohola in se izognili negativnim posledicam na socialno vedenje. Niso več hlatali po opitosti, uživanje alkohola je postalo del prehranjevanja in druženja.
- Spremembe v družinski strukturi od sredine sedemdesetih let so povzročile spremembe v odnosih med moškimi in ženskami ter posredno vplivale tudi na načine uživanja alkohola. Družinske kariere članov mlajše starostne skupine so vplivale na načine preživljanja prostega časa in omejile priložnosti za družabno/čezmerno uživanje alkohola. Intervjuvanci so navadno omenjali »odgovornost«, ki so jo prevzeli s poroko, skupnim življenjem ali rojstvom otroka, in poudarili pomen preživljanja prostega časa z ženo/partnerico in otroki. To je brez dvoma posledica sprememb v odnosu med spoloma, ki so se zgodile v zadnjih treh desetletjih 20. stoletja. Vloga patriarhalnega modela družine je oslabela, zastopanost žensk na trgu delovne sile pa se je povečala. O tem priča dejstvo, da takšne dinamike ni mogoče opaziti pri starejši starostni skupini, saj njeni člani tudi po tem, ko so postali zakonci in očetje, niso čutili potrebe, da bi svoj čas porazdelili med različne dejavnosti in si organizirali preživljanje prostega časa.
- Na ta proces je v zadnjem času vplivala tudi ozaveščenost družbe o zdravem načinu življenja; ljudje so posvečali več pozornosti

prehranjevanju, zato se je med člani mlajše in starejše starostne skupine količina zaužitega alkohola zmanjšala (uporabo alkohola so zmanjšali zaradi večje fizične učinkovitosti). Pri članih starejše starostne skupine so informacije, povezane z zdravjem, in preventivni zdravstveni pregledi pridobili pomen (zlasti z namenom preprečevanja starostnih bolezni).

Pokazalo se je, da je bilo spoznavanje družbene vloge uživanja alkohola v času odrasčanja v družini odločilni dejavnik v karieri uživanja in toku življenja udeležencev v raziskavi. To je posameznikom omogočilo, da so prevzeli sistem vrednot in neformalnih družbenih sankcij (pozitivnih ali negativnih), ki so uravnavale ne samo uporabo alkoholnih pijač, temveč tudi zlorabo. Učenje pravil uporabe alkohola (zlasti vina) z namenom prehranjevanja/pogasitve žeje in druženja, ki je potekalo v družinskem okolju, je bilo koristna referenčna točka tudi za člane starejše starostne skupine. Čeprav so mlajši člani v mladosti prevzeli modele zmerne in čezmerne uporabe alkohola, ki za sredozemsko kulturo niso značilni (nanje so vplivali mednarodni modeli uporabe alkohola), so se od prejšnjih generacij (očetov in starih očetov) naučili tudi tradicionalnih pravil in vseh relevantnih mehanizmov nadzora nad uživanjem. Te »ponotranjene« referenčne točke so »prišle na površje« in jih usmerjale pri izbiri, ko so se znašli v različnih obdobjih življenja.

V tem pogledu lahko razumemo, zakaj je večina intervjuvancev pripisala velik pomen »samonadzoru«, pridobljeni sposobnosti, ki omogoča razlikovanje med »nadzorovano«, »uravnoteženo« in »pošteno« uporabo alkohola ter nepravilnim uživanjem. Kljub temu lahko potrdimo, da zloraba sama po sebi ni bila stigmatizirana. Bila je tolerirana v določenih okoliščinah in trenutkih dneva oziroma tedna, če le ni negativno vplivala na sposobnost delovanja v družbi in na odnose.

Ne nazadnje pa smo v določenih okoliščinah opazili tudi pozitivne učinke, ki jih ima splošno zavračanje oznake »devianten«, sicer pripisane tistemu, ki je zlorabil alkohol. Če se izrazimo nekoliko drugače, negativnih učinkov (znani so

kot učinki, ki povečujejo deviantnost) na moralno kariero posameznikov ni bilo. Nasprotno pa so tisti, ki so občasno zlorabili alkohol, sebe opredelili kot sposobne samonadzora.

SKLEPI IN MOŽNOSTI NADALJNEGA RAZISKOVANJA

Sklepne misli morajo povedati tisto, kar vsak raziskovalec pričakuje od svojega dela: pojasniti, ali in koliko so vprašanja, na katerih temelji raziskava, dobila svoje odgovore, in pri tem pokazati, kateri pristop se je pokazal za ustreznega in uporabnega.

Prvič v Italiji smo zbrali in analizirali vse dostopne podatke, ki opisujejo uporabo alkohola med odraslo populacijo. Drug pomemben korak raziskave je bilo preučevanje soodvisnosti med trendi uporabe in pokazatelji družbenih sprememb, ki so potekale v preučevanem obdobju. Doseženi rezultati, ki smo jih morali obravnavati previdno, kadarkoli smo analizirali vzajemno delovanje številnih različnih »makro« dejavnikov, povezanih s specifično spremembo, so razkrili verjetne medsebojne povezave in nam omogočili, da smo interpretirali usklajenost trendov nekaterih pokazateljev in analiziranega pojava.

Nastala je podoba niza dejavnikov, za katere se zdi, da so različno vplivali na posamezne dele krivulje uporabe vina v Italiji. Razvijali so se v dokumentiranem, kronološkem vrstnem redu in se prepletali s sočasnimi spremembami v italijanski družbi. V fazi povečevanja porabe, v povojnem obdobju med petdesetimi in šestdesetimi leti, je prevladoval dejavnik »cene in kupne moči«; oslabil je ob koncu šestdesetih let, ko je bila uporaba vina največja. Ko so bile osnovne človeške potrebe zadovoljene, je uživanje vina dobilo simbolni pomen. V sedemdesetih letih se je ob vse večji urbanizaciji poraba zmanjšala. V fazi zmanjševanja porabe, med osemdesetimi in devetdesetimi leti, so se pojavili še drugi dejavniki, denimo socialna mobilnost, spremembe v družinskem življenju, ki so nastale zaradi vstopa žensk na trg delovne sile, destrukuiranje obrokov in večja ozaveščenost o zdravem načinu življenja.

Če se ti opisi zdijo omejeni, moramo to pripisati naravi in kakovosti dostopnih podatkov. Zbiranje podatkov je bilo naporno in tudi trendov ni bilo lahko opisati. Upamo, da bodo naša prizadevanja spodbudila ljudi v institucijah, odgovornih za zbiranje in hrambo podatkov o navadah uživanja alkohola med Italijani, da se bodo opremili z instrumenti, ki bodo raziskovalcem ponudili jasne referenčne točke. Tako se bosta kakovost in kontinuirano zbiranje podatkov in gradiva sčasoma okrepila. To bo tudi institucijam omogočilo usklajenost z nacionalnimi entitetami drugod, ki so že zdaj zavezane k zbiranju zanesljivih podatkov, med njimi tudi številke, ki zadevajo vprašanja z našega področja.

Povezava med kvantitativno in kvalitativno analizo – obravnavana v drugem delu raziskave – kaže, da z uporabo različnih raziskovalnih metodologij lahko pridobimo veliko podatkov.

Poskusili smo odpreti »črno skrinjico«, ki povezuje kompleksnost družbene spremembe in zmanjšanje uživanja alkohola. Opredelili smo dejavnike, ki jih bodo nadaljnje študije lahko bolje pojasnile in tako omogočile boljše razumevanje pomena tistih elementov, ki usmerjajo življenjski slog Italijanov in njihove navade uživanja alkohola.

Raziskovanje je mogoče nadaljevati na vsaj treh ravneh. Prvič, pri sistematičnem zbiranju kvantitativnih podatkov smo imeli dostop do znanstveno potrjenih in zanesljivih pokazateljev. Tako smo pridobili podatke, ki so omogočali primerjavo v času in primerjavo z raziskavami, ki so bile opravljene v drugih državah, v katerih so funkcionalni sistemi zbiranja podatkov že dolgo uveljavljeni. Kot smo omenili zgoraj, pa je italijanske pokazatelje treba izboljšati.

Drugič, raziskavo bi lahko razširili na druge reprezentativne vzorce. Tako bi lahko podrobneje raziskali vprašanja, ki so se pojavila na podlagi analize kvalitativne študije.

Tretjič, če bi izvedli niz presečnih anket, ki bi dale longitudinalne podatke, bi gotovo pridobili pomembno znanje. To je sicer dolgotrajen projekt, vendar bi nam sčasoma lahko koristil pri opredeljevanju vloge uživanja alkohola v

procesu rasti in v zaporednih življenjskih poteh skupine reprezentativnih posameznikov.

Tak razvoj v raziskovanju bi nam lahko pomagal spremljati tisto, kar se danes zdi značilna poteza italijanske realnosti, torej hkratni obstoj vsaj dveh vzorcev uživanja alkohola. Tradicionalni vzorec, značilen za sredozemsko okolje, opredeljuje skupino, ki jo sestavljajo odrasli in starejši, večinoma moški, in je pozavezan s prehranskimi rituali in družbenimi posledicami pitja. Drugi, ki se pojavlja med mladimi, je bolj pod vplivom mednarodnih vzorcev pitja in kaže naravnost k psihotropnim učinkom alkohola.

Danes se zdi, da sta si oba vzorca, čeprav sta različna, precej podobna. Oba kažeta usmerjenost k samonadzoru in občasnemu uporabi alkohola med družabnimi dogodki, preizkušanje okusov in iskanje užitkov v druženju, namesto opijanja in bežanja pred eksistencialnimi problemi. Čeprav sredozemska kultura prevzema čedalje bolj odprte modele uživanja alkohola, se zdi, da deluje kot uravnavna sila na vzorce, ki nastajajo med novimi generacijami.

Z izginjanjem starostnih skupin, ki hote ali nehot sledijo nekdanjemu ritmu letnih časov in dela na polju, bi se vzorci pitja drugih kultur lahko uveljavili tudi v našem družbenem okolju z vsemi socialnimi in zdravstvenimi posledicami. Zato bi bilo vredno raziskati procese, ki lahko sprožijo ali ustavijo kolektivne mehanizme samonadzora in zmernosti, ter opraviti nove, izvirne študije v Italiji in drugih sredozemskih državah.

V praksi pa bi morali oceniti tudi možnosti usklajevanja učinkovitih preventivnih politik, ki obravnavajo kolektivno in individualno škodo, povezano z uživanjem alkohola. Te bi morale upoštevati tudi sredozemski način uporabe, ki temelji na družabni/prehranjevalni vrednosti alkoholnih pijač. Temu bi lahko sledila sporočila, ki spodbujajo zmernost in samonadzor, povezan s kakovostjo uživanja alkohola in psihofizičnim zdravjem posameznika.

**Franca Beccaria, Allaman Allamani,
Francesco Cipriani, Franco Prina**

Prevedla Mateja Petan

VIRI

- ALLAMANI, A., CIPRIANI, F., VOLLER, F., ROSSI, D. ANAV, S. (2007), *Italy and Alcohol, A Country Profile*, I quaderni dell'Osservatorio Permanente sui Giovani e l'Alcool, št. 17. Rim: Casa Editrice Litos.
- ALLAMANI, A., BASETTI SANI, I., MORETTINI, A. (2004), La prevenzione dei problemi alcol-correlati. V: Allamani, A., Orlandini, D., Bardazzi, G., Quartini, A., Morettini, A. (ur.), *Libro Italiano di Alcolologia*, 2. del. Firenze: SEE Editrice: 175-188.
- ALLAMANI, A. (2002), Policy Implication of the ECAS results: a southern European perspective. V: Norström T. (ur.), *Alcohol in Postwar Europe*. Sweden: National Institute of Public Health (196-205).
- BARBERA, F. (2004), *Meccanismi sociali*. Bologna: Il Mulino.
- COTTINO, A., MORGAN, P. (1985), Four Country Profiles: Italy. V: Grant, M. (ur.), *Alcohol Policies*. WHO Regional Publications, European studies (18).
- FILLMORE, K. M. (1988), *Alcohol use across the life course*. Toronto: Addiction Research Foundation.
- JÄRVINEN, M. ROOM, R. (ur.) (2007), *Youth Drinking Culture*. Adelrshot/Burlington: Ashgate.
- LEIFMAN, H. (2001), Homogenisation in alcohol consumption in the European Union. *Nordic Studies on Alcohol and Drug*, English supplement, 18: 15-30.
- NEVE, R., LEMMENS, P., DROP, M. (2000), Changes in alcohol use and drinking problems in relation to role transitions in different stages of life course. *Substance Abuse*, 21, 3: 163-178.
- OLAGNERO, M. (2005), *Vite nel tempo*. Rim: Carocci.
- OLAGNERO, M., SARACENO, C. (1993), *Che vita è*. Rim: Nuova Italia Scientifica.
- Osservatorio Permanente sui Giovani e l'Alcool (2001), *Gli italiani e l'alcool. Consumi, tendenze e atteggiamenti in Italia e nelle Regioni*, Quaderni dell'Osservatorio, zv. 14. Rim: Casa Editrice Risa.
- PARADIS, C., DEMERS, A., NADEAU, L. (1999), Positional role changes and drinking patterns: Results of a longitudinal study. *Contemporary Drug Problems*, 26: 53-73.
- PYÖRÄLÄ, E. (1990), Trends in alcohol consumption in Spain, Portugal, France and Italy from the 1950s until 1980s. *British Journal of Addiction*, 85: 469-477.
- PRINA, F. (1993), Ricerche e politiche in tema di alcol in Italia. L'esigenza di un programma di «alcolologia critica». *Marginalità e Società*, 23: 27-42.
- Productshop Voor Gedistilleerde Dranken (2004), *World Drink Trends*. Henley-on-Thames: NTC Publications Ltd.
- ROOM, R. (1992), The impossible dream? Routes to reducing alcohol problems in a temperance culture. *Journal of Substance Use*, 4: 91-106.
- SILBEREISEN, R., ROBINS, L., RUTTER, M. (1996), Tendenze nel secolo nell'abuso di sostanze: Teorie e dati sull'impatto del cambiamento sociale sull'abuso di alcol e droghe. *Adolescenza*, 7, 2: 109-160.
- SIMPURA, J., KARLSSON T. (2001), Trends in drinking patterns among adult population in 15 European countries, 1950 to 2000: A review. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, English supplement, 18: 31-53.
- SIMPURA, J. (1999), Drinking patterns and alcohol policy: Prospects and limitations of a policy approach. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, English supplement, 16: 35-45.
- SULKUNEN, P. (1988), *Á la recherche de la modernité. Consommation et consommateurs d'alcool en France aujourd'hui. Le regard d'un étranger*. Helsinki: The Social Research Institute of Alcohol Studies, Poročilo št. 178.
- (1989), Drinking in France 1965-1979. An analysis of household consumption data. *British Journal of Addiction*, 84: 61-72.